

Дослідження шляхів підвищення ефективності діяльності газотранспортних підприємств

Грубяк С.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій
Тернопільського національного економічного університету

Статтю присвячено дослідженню актуальних питань підвищення ефективності діяльності газотранспортних підприємств. Визначено, що основним критерієм оцінювання ефективності функціонування газотранспортних підприємств є витрати. Запропоновано класифікацію витрат з урахуванням специфіки діяльності газотранспортних підприємств.

Ключові слова: ефективність, газотранспортне підприємство, природний газ, витрати, газова галузь.

Грубяк С.В. ИССЛЕДОВАНИЕ ПУТЕЙ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГАЗОТРАНСПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Статья посвящена исследованию актуальных вопросов повышения эффективности деятельности газотранспортных предприятий. Определено, что основным критерием оценивания эффективности функционирования газотранспортных предприятий являются расходы. Предложена классификация расходов с учетом специфики деятельности газотранспортных предприятий.

Ключевые слова: эффективность, газотранспортное предприятие, природный газ, расходы, газовая отрасль.

Hrubyak S.V. INVESTIGATION OF WAYS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF GAS TRANSPORT COMPANIES

The article is devoted research of pressing questions of increase of efficiency of activity of gas-transport enterprises. Certainly, that by the basic criterion of evaluation of efficiency of functioning of gas-transport enterprises, there are charges. Classification of charges is offered taking into account the specific of activity of gas-transport enterprises.

Keywords: efficiency, gas-transport enterprise, natural gas, charges, gas industry.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Держава як монопольний власник на природні ресурси здійснює прямий та опосередкований контроль над ефективністю використання газу та газопродуктів, зважаючи при цьому на самостійність газотранспортних підприємств у виборі найефективніших форм і методів ведення виробничо-комерційних операцій на ринку газу. Низький рівень зацікавленості газотранспортних підприємств у зниженні витрат на транспортування, постачання та споживання для власних потреб газу змушує державу до посилення контролюючих функцій, однак позитивного результату це здебільшого не забезпечує. Найбільших утрат зазнає суспільство за рахунок несанкціонованого відбору газу з трубопроводів, іншими словами, крадіжок. Відомі випадки, коли й офіційно функціонуючі юридичні та фізичні особи намагаються занижувати реальні витрати газу, використовуючи для цього різні засоби.

Отже, питання підвищення ефективності управління процесами транспортування, збереження та споживання природного газу та газопродуктів й інших послуг, що надають суб'єкти газотранспортної системи України, є актуальними та потребують подальших досліджень з урахуванням сучасного стану ринку газу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективності управління газотранспортною системою України висвітлено у працях Л. Гораль, С. Король, Г. Соболь, М. Данилюка, І. Запихляк, В. Геєця, Б. Данилишина, І. Діак, А. Єременко, С. Кліменко та ін. Значно менше досліджень і публікацій присвячено питанню ефективності функціонування газорозподільних підприємств в Україні, що зумовило необхідність проведення даного дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення напрямів підвищення ефективності господарювання газотранспортних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поточна ситуація у газовій галузі України характеризується низкою негативних явищ і тенденцій, найбільш критичними з яких є: скорочення транзитних потоків російського природного газу через Україну, спричинене насамперед політичними мотивами та ціновою політикою; залежність України від імпорту газу одного постачальника та невеликі обсяги диверсифікованих поставок природного газу; відставання розвитку вітчизняного газового ринку, а отже, і його конкурентоспроможності від активних процесів реформування світових газових ринків, насамперед у Європі; необхідність виконання зобов'язань України, що випливають із її членства в Енергетичному Співтоваристві та зафіксовані іншими міжнародними угодами; зростання цін на природний газ до європейського рівня, який робить неконкурентоспроможними галузі промисловості, що забезпечують більшу частину ВВП України; брак значних інвестиційних ресурсів, необхідних для реабілітації та модернізації вітчизняної газотранспортної системи та підземних сховищ газу [1].

Оскільки газотранспортні підприємства (ГРП) є одним з елементів стратегічно важливої газотранспортної галузі і мають значний економічний та соціальний вплив на рівень життя країни й її енергонезалежність, то розв'язання проблеми слід шукати, на нашу думку, у вдосконаленні системи управління процесами газотранспортування на різних стадіях задоволення потреб споживачів газорозподільними підприємствами

У напрямках пошуку шляхів підвищення ефективності управління процесами транспортування, розподілу та споживання газу необхідно чітко визначити їхню роль і функції у постачанні газових ресурсів, включаючи збереження та раціональне використання на всіх етапах транспортування споживачам. При цьому варто виокремити такі особливості функціонування газорозподільних підприємств:

- газорозподільні підприємства в Україні є суб'єктами підприємницької діяльності, котрі здійснюють транспортування природного газу споживачам газорозподільними мережами на підставі укладених між ними договорів за наявності ліцензії на виконання зазначених операцій;

- право на видачу ліцензії на газопостачальну діяльність підприємств згідно з чинним законодавством України має Національна

комісія регулювання електроенергетики України та комунальних послуг (НКРЕКП);

- ліцензія, видана НКРЕКП, дає право ГРП займатися транспортуванням природного газу розподільними трубопроводами чи постачанням природного газу за регульованими або нерегульованими тарифами.

За характером діяльності ГРП належать до сфери послуг. Метою діяльності підприємств є надання послуг із транспортування газу споживачам у заданих обсягах і своєчасно. При цьому необхідно забезпечити вимоги, що висуваються до екологічної безпеки та безпеки людей, ураховуючи вибуховість газу тощо. Отже, до функцій ГРП належить: надання послуг із забезпечення споживачів газом відповідно до укладеного договору, забезпечення безпеки і збереження газового ресурсу в процесі його транспортування.

У рамках Закону України «Про ринок природного газу» найважливішим складником аналізу фінансово-економічного стану газотранспортного підприємства є економічне обґрунтування тарифів та дослідження витрат на транспортування природного газу стосовно найближчих конкурентів/партнерів та управлінських магістральних газопроводів.

Вартість послуг ГРП визначається на тарифних засадах із розрахунку постачання 1 000 кубічних метрів природного газу, включаючи покриття виправданих витрат, отримання обґрунтованого прибутку, сплату податків і відрахувань ліцензіата [5].

Газорозподільні підприємства реалізують споживачам газ за цінами, які розраховуються Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. Ціни формуються на основі встановлення таких складників, як середньозважена ціна природного газу на розрахунковий сезонний період. Можуть також прийматися за основу ціни, затверджені уповноваженим (вищестоящим) органом, грн./1000 м³; тариф на транспортування природного газу магістральними газопроводами, грн./1000 м³; тариф на транспортування природного газу газорозподільними мережами, грн./1000 м³; середньозважений тариф на зберігання природного газу, грн./1000 м³; тариф на постачання природного газу споживачам, грн./1000 м³.

Таким чином, згідно з чинним законодавством України, основним критерієм, на основі якого слід аналізувати й оцінювати ефективність роботи підприємств з газопостачання, є витрати, котрі вони здійснюють у процесі

виконання основних виробничо-транспортних і зберігаючих функцій.

При цьому рівень ефективності витрат на кожному конкретному підприємстві доцільно визначати, зіставляючи їхню фактичну величину з установленими тарифами на 1 000 куб. м поставленого споживачам газу, диференціюючи їх за видами наданих послуг, а саме:

- витрати на транспортування газорозподільними мережами;
- витрати на постачання;
- витрати на реалізацію скрапленого газу;
- витрати на інші види послуг.

Обсяги поставленого споживачам газу визначаються на основі показників лічильників або (за їх відсутності) за встановленими нормами споживання.

Оскільки тариф на послуги з транспортування природного газу єдиний для всіх споживачів і розраховується за єдиною методикою, аналіз ефективності діяльності ГРП доцільно здійснювати за групою експлуатаційних витрат, які слід диференціювати за економічними елементами [4]. За кожним із виділених економічних елементів витрат аналіз ефективності їх використання необхідно здійснювати на засадах зіставлення фактичних і планових величин за визначений період.

Особливістю економічної діяльності ГРП є те, що прибуток, який планується ними отримати в процесі надання послуг споживачам, закладається у тариф на послуги. Планова величина майбутнього прибутку визначається виходячи з необхідності забезпечення фінансування інвестицій та надійного газозабезпечення споживачів. Планова величина прибутку газорозподільних підприємств розраховується самостійно та затверджується НКРЕКП. Таким чином, система обліку і використання витрат підприємствами з газопостачання та газифікації побудована на принципах задоволення потреб виробників, що надають послуги споживачам за рахунок останніх. Чим більші витрати на здійснення послуг і прибуток від їх реалізації, що закладаються у тарифи, тим вища вартість послуг для споживання і тим менша напруга для підприємств, що надають послуги. Отже, можна констатувати, що діюча методика визначення тарифів ґрунтується на врахуванні інтересів виробників. За такого підходу зростають тарифи на газ і газопостачання, що не задовольняє інтересів споживачів. Розв'язання проблеми потребує, на нашу думку, нових підходів до визначення вартості газотранспортних послуг виходячи з раціональності

використання витрат на їх реалізацію. Таким чином, в основу аналізу ефективності виробничо-господарської діяльності необхідно покласти концепцію раціональності використання витрат на надання послуг споживачам газових ресурсів. При цьому необхідно враховувати не тільки інтереси виробників, а й споживачів. В умовах насичених ринків пріоритетність, як відомо, надається задоволенню потреб споживачів. В умовах монопольних ринків раціональність витрат газопостачальних підприємств має визначатися і регулюватися державою. Для умов України такою організацією, що регулює витрати газорозподільних підприємств, є НКРЕКП.

Частина газових ресурсів використовується газорозподільними підприємствами на власні потреби, частина втрачається у процесі транспортування, зберігання. Таким чином, для визначення раціональності використання витрат підприємств предметом аналізу повинна бути також структура витрат за напрямками їх виникнення та використання. При цьому варто виокремлювати такі групи витрат:

- витрати на виробництво, виконання робіт та реалізацію послуг;
- витрати на надання послуг споживачам;
- витрати на обслуговування системи газопостачання.

Кожна із цих груп може диференціюватися за елементами, зокрема згідно із затвердженою НКРЕКП Тимчасовою методикою розрахунку тарифів на транспортування та постачання природного газу для підприємств з газопостачання і газифікації витрат за такими ознаками [5]:

- матеріальні витрати (за винятком вартості зворотних відходів);
- витрати на оплату праці;
- відрахування на соціальні заходи;
- амортизація;
- інші операційні витрати;
- фінансові витрати за кредитними договорами, запозичення за якими та умови яких узгоджені відповідно до чинного законодавства.

Враховуючи специфіку виробничо-господарської діяльності газорозподільних підприємств, разом із розглянутим вище підходом диференціації витрат за економічними елементами аналіз ефективності їх використання необхідно здійснювати на основі таких груп:

- витрати на звичайні види діяльності підприємств;
- нереалізаційні витрати;

- операційні витрати;
- надзвичайні витрати.

Враховуючи галузеву специфіку ГРП у процесі аналізу ефективності використання витрат, доцільно виокремити такі їх види: витрати підприємства, виробничі витрати, позавиробничі витрати, нереалізовані вигоди, втрати, у тому числі непрогнозовані (рис. 1).

У вітчизняній практиці аналіз структури витрат за критеріями раціональності їх використання та віднесення на собівартість продукції не знайшли широкого використання, тому цей підхід стає дедалі доцільнішим під час визначення величини втрат, марнотратства, які мають місце на підприємствах газотранспортної, газопостачальної галузей і покриваються за рахунок споживачів. У зв'язку із цим необхідно уточнити, що слід розуміти під такими поняттями, як утрати, непрогнозовані втрати та марнотратство, оскільки у вітчизняній економічній літературі вони трактуються з різних поглядів.

У зарубіжних публікаціях [3] марнотратство розглядається як надмірні витрати стосовно запланованих обсягів витрат на ведення господарської діяльності. Причиною наявності таких витрат можуть бути халатність, крадіжки тощо. Погоджуючись із таким визначенням, слід чітко визначити склад витрат, котрі можна віднести до марнотратних, що можна зробити в процесі аналізу витрат на ГРП.

Непрогнозовані втрати можуть формуватися внаслідок дії різних чинників, які є не передбачуваними, стихійними, включаючи знищення засобів виробництва внаслідок пожеж та інших видів стихійного лиха тощо. Як правило, вони мають суб'єктивний характер (недотримання встановлених норм витрат,

низька якість продукції, брак, нераціональна виробничо-господарська структура тощо).

Непрогнозовані втрати можна також віднести до непродуктивних, тобто таких, що не ведуть до створення нової вартості і нічого не додають до результатів виробництва, а навпаки, зменшують його продуктивність. Це можуть бути надмірні витрати на утримання управлінського персоналу, найманих працівників, податки за нерухомість, яка тимчасово не використовується у господарських цілях, тощо. Для підприємств, пов'язаних із газопостачанням і наданням послуг газоспоживачам, важливим є розподіл витрат на такі їх види:

- витрати підприємства;
- витрати виробництва.

Проблема в тому, що в ринкових умовах господарювання більшість підприємств здійснює різні види діяльності, які непрофільні для їхніх виробничих процесів. Таким чином, витрати підприємства можуть бути нетотожними з витратами виробництва, а тому виникає проблема віднесення таких витрат на собівартість продукції або послуг. Важливим питанням у здійсненні аналізу та оцінки ефективності використання витрат підприємства є виділення окремих їх видів стосовно власності, зокрема розподіл витрат на власні і позикові. Визначення витрат на обслуговування позичених коштів (витрати на відсотки з кредитів, позик). Рівень таких витрат безпосередньо залежить від величини заборгованості та процентних ставок. Враховуючи актуальність таких питань для ГРП, які мають заборгованість перед газотранспортними компаніями, з одного боку, а з іншого – неоплачені послуги за спожитий газ споживачами, аналіз руху витрат у напрямках виникнення забор-

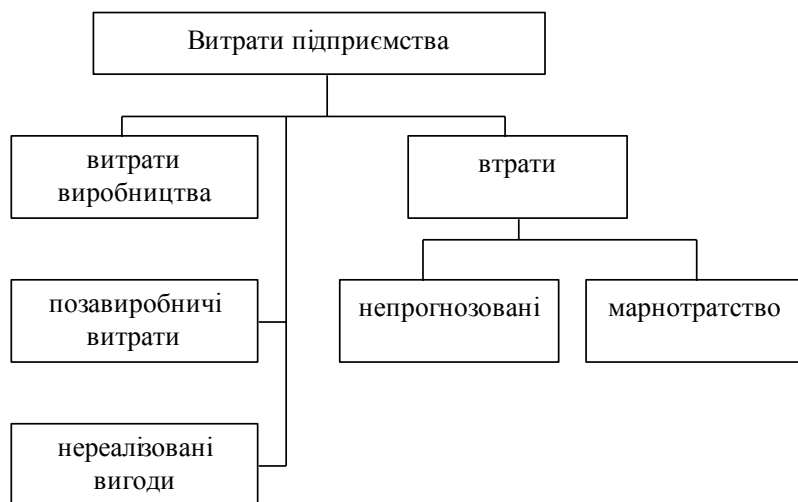

Рис. 1. Економічна структура витрат підприємства

гованості, покриття заборгованості, витрат на обслуговування боргів має не тільки практичну, а й теоретичну цінність, оскільки результати аналізу можуть бути використані для розроблення заходів щодо передбачення та зниження заборгованості між виробниками і споживачами газотранспортних послуг. Сьогодні проблеми платежів за спожитий газ намагаються вирішувати силовими методами, а саме відключенням споживачів від газозабезпечення. Такий підхід, можливо, і забезпечує найбільшу швидкість ліквідації заборгованості, але при цьому можуть виникнути надто великі витрати у підприємств – споживачів газу. Тому необхідно шукати цивілізованіші шляхи подолання заборгованості, побудовані на використанні фінансових інструментів ринкової економіки, включаючи страхування, кредитування споживачів тощо. Важливо завчасно прогнозувати можливі витрати газових підприємств від можливої заборгованості за спожитий газ і вживати запобіжних заходів. Необхідну інформацію для розв'язання такої проблеми можуть забезпечити результати прогнозного економічного аналізу ефективності використання витрат, побудованого на основі дослідження різних ситуацій розвитку відносин зі споживачами газу.

Висновки з цього дослідження. Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що за характером діяльності газозабезпечуючі підприємства належать до сфери послуг, які надають переважно чотири види послуг: транспортування природного газу, постачання споживачам природного газу, реалізація скрапленого газу, інші роботи і послуги.

Важливим критерієм, що визначає ефективність діяльності газотранспортних підприємств, є ціни на спожитий газ. Дослідження показали, що в Україні розробленням методології формування цін на послуги газотранспортного комплексу та затвердженням тарифів для окремих суб'єктів господарювання займається НКРЕКП. Однак у практичній діяльності ГРП, представляючи на затвердження НКРЕКП рівень тарифів виходячи з індивідуальних витрат, намагаються включити й непродуктивні витрати та втрати, що зменшує зацікавленість у їх зниженні.

Отже, для підвищення ефективності господарювання газотранспортних підприємств необхідно здійснювати аналіз ефективності витрат, результати якого можуть бути використані в оцінці ефективності роботи підприємств.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гораль Л.Т., Запукхляк І.Б. Сучасні підходи до управління витратами вітчизняних газотранспортних підприємств. Нафтогазова галузь України. 2015. № 5. С. 13–15.
2. Груб'як С.В. Методичні підходи до аналізу і оцінки ефективності функціонування газорозподільних підприємств. Інноваційна економіка. 2013. № 8(46). С. 307–313.
3. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. М.: Дело, 2014. 704 с.
4. Мочерний С.В. Економічна теорія: посібник для студентів вищих закладів освіти. К.: Академія, 2005. 640 с.
5. Постанова КМУ «Про затвердження Тимчасової методики визначення та розрахунку тарифу на послуги розподілу природного газу». Затверджено постановою НКРЕКП 14.06.2018 № 389. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0389874-18/sp:max25>.

REFERENCES:

1. Goral L.T. / Modern approaches to the management of expenditures of domestic gas transport enterprises / L.T. Goral, I. B. Zapukhlyak // Naftogazovaya branch of Ukraine. 2015. No. 5. – P.13-15.
2. Grubiak S.V. Methodical approaches to the analysis and evaluation of the efficiency of gas distribution enterprises functioning / SV Grubyak // Innovative economy. – 2013. – No. 8 (46) p. 307-313.
3. Meskon, M. Kh. Fundamentals of Management / M.H. Meskon, M. Albert, F. Hedouri. – M.: Case, 2014. – 704 с.
4. Mocheryn SV Economic theory: a manual for students of higher education institutions / S.V. Mocharyn – K.: Issued. Center "Academy", 2005 – 640 pp.
5. CMU Resolution "On Approval of the Temporary Method for Determining and Calculation of the Tariff for Natural Gas Distribution Services". Approved by the resolution of NKREKP of June 14, 2018, No. 389. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0389874-18/sp:max25>.

Investigation of ways to improve the efficiency of gas transport companies

Hrubyak S.V.

Candidate of Economics,
Associate Professor of Department of Economy
of Enterprises and Corporations,
Ternopil National Economic University

It was explored that in the direction of finding ways to increase the efficiency of management of processes of transportation, distribution and consumption of gas, it is necessary to clearly define their role and functions in the supply of gas resources, including their conservation and rational use at all stages of transportation to consumers. In this case, it is worthwhile to highlight the following features of the operation of gas distribution companies: gas distribution companies in Ukraine are subjects of entrepreneurial activity,

The National Electricity Regulatory Commission (NERCP) of Ukraine and the Utilities has the right to issue a license for gas supply activities of enterprises in accordance with the current legislation of Ukraine.

A license issued by NERCP grants the gas transport companies the right to engage in the transportation of natural gas through distribution pipelines or the supply of natural gas at regulated or unregulated tariffs. It was proved that the price of consumed gas is an important crite-

tion that determines the efficiency of activities of gas transport companies.

Investigations showed that the development of a methodology for pricing services for the gas transmission system and the approval of tariffs for certain economic entities is engaged in NERCP.

However in practice gas transport enterprises try to include both unproductive costs and losses which reduce their interests in reducing them.

The necessity for efficiency of management of gas transport enterprises, efficiency of costs analysis, the results of which can be used in the estimation of the efficiency of enterprises operation, was substantiated.

It is suggested to use several different classifications of costs for determining the efficiency of using gas transport companies' expenditures, namely, the following types should be distinguished: costs of the enterprise; production costs; loss of enterprise, production, outliers waste, predictable, unpredictable losses.